

Mieczysław Różański

STATUS MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH PRZECHOWYWANYCH W HISTORYCZNYCH ARCHIWACH KOŚCIELNYCH

Materiały archiwalne mające charakter historyczny przechowywane na terenie Rzeczypospolitej mają status narodowego zasobu archiwalnego, który dzieli się na państwowy i niepaństwowy. Materiały archiwalne znajdujące się w archiwach kościołów i innych związków wyznaniowych, a konkretnie kościelnych osób prawnych należą według klasyfikacji określonej w ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o *narodowym zasobie archiwalnym i archiwach*¹ do niepaństwowego ewidencjonowanego zasobu archiwalnego. Dlatego też celem artykułu będzie przedstawienie, jaki jest status tych materiałów archiwalnych i jakie kompetencje przysługują ich właścicielom.

1. KLASYFIKACJA NARODOWEGO ZASOBU ARCHIWALNEGO

Pojęcie narodowego zasobu archiwalnego zostało wprowadzone w art. 2 u.o.n.z.a.a.². Obejmuje on wszystkie materiały archiwalne określone w art.

KS. DR HAB. MIECZYŚLAW RÓŻAŃSKI, PROF. UWM – Katedra Praw Człowieka i Prawa Europejskiego, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; adres do korespondencji: ul. Warszawska 98, 10-702 Olsztyn; e-mail: mieczyslaw.rozanski@uwm.edu.pl

¹ Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o *narodowym zasobie archiwalnym i archiwach*, Dz. U. z 2016 r., poz. 1506 z późn. zm. [dalej cyt.: u.o.n.z.a.a.].

² „Narodowy zasób archiwalny służy nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli”.

1 u.o.n.z.a.a.³ znajdujące się na terenie kraju i posiadające informacje historyczne bez względu na to, w jaki sposób zostały utrwalone i kto jest ich właścicielem. Służy on pewnym celom, w szczególności naukowym, kulturalnym i gospodarczym, dlatego jest chroniony i udostępniany [Konstantkiewicz i Niewęglowski 2016, 36]. Ponadto w jego skład wchodzi także te materiały, które na mocy prawa lub zwyczajów międzynarodowych przynależą do Polski. Są to materiały archiwalne, które zostały wywiezione przez władze okupacyjne w okresie II wojny światowej i do tej pory nie zostały zwrócone. Materiały archiwalne stanowiące narodowy zasób archiwalny przechowuje się wieczyście (art. 3 u.o.n.z.a.a.), a nadzór nad nim sprawuje minister właściwy dla spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych (art. 4 ust. 1 u.o.n.z.a.a.).

Pod względem praw własności narodowy zasób archiwalny (art. 2 ust. 2 u.o.n.z.a.a.) dzieli się na państwowy i niepaństwowy. Przyjęcie pojęcia „państwowego zasobu archiwalnego” związane było z omnipotencją państwa, a także ze sprawowaniem władzy zwierzchniej wobec podmiotów prawa, które w powojennej sytuacji politycznej łączyło się często z zagarnięciem wytworzonych przez nich dokumentów i archiwaliów [Różański 2014, 23]. Do państwowego zasobu archiwalnego przynależą te materiały archiwalne, które wytworzone zostały przez organy państwowe i organy jednostek samorządowych. W archiwistyce przyjmuje się, że właścicielem, posiadaczem i zarządcą akt i archiwaliów jest twórca zespołu aktowego. W tej regulacji prawnej dziedziczenie akt zostało przesunięte z płaszczyzny własnościowo- prywatnej na płaszczyznę organizacyjną i techniczną posiadania. Twórca zespołu nie posiada żadnych uprawnień do ustalenia ła-

³ „Materiałami archiwalnymi wchodzącymi do narodowego zasobu archiwalnego, zwanymi dalej ‘materiałami archiwalnymi’, są wszelkiego rodzaju akta i dokumenty, korespondencja, dokumentacja finansowa, techniczna i statystyczna, mapy i plany, fotografie, filmy i mikrofilmy, nagrania dźwiękowe i wideofonowe, dokumenty elektroniczne w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 1114 oraz z 2016 r. poz. 352) oraz inna dokumentacja, bez względu na sposób jej wytworzenia, mająca znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej o działalności Państwa Polskiego, jego poszczególnych organów i innych państwowych jednostek organizacyjnych oraz o jego stosunkach z innymi państwami, o rozwoju życia społecznego i gospodarczego, o działalności organizacji o charakterze politycznym, społecznym i gospodarczym, zawodowym i wyznaniowym, o organizacji i rozwoju nauki, kultury i sztuki, a także o działalności jednostek samorządu terytorialnego i innych samorządowych jednostek organizacyjnych – powstała w przeszłości i powstająca współcześnie”.

du archiwalnego [Grygier 1990, 26]. Dla państwowego zasobu archiwalnego przyjęto zasadę nacjonalizacji. Wszystkie materiały archiwalne wytworzone przez państwowych twórców zespołów są własnością ogólnopaństwową. Twórca zespołu nie jest właścicielem wyprodukowanych przez siebie akt, jest jedynie uprawniony do ich posiadania i administrowania. Prawo posiadania przez niego akt dotyczy tylko zasobu bieżącego i po upływie 25 lat od czasu ich wytworzenia mają być przekazywane do właściwego archiwum państwowego (art. 5 ust. 1 pkt 1 u.o.n.z.a.a.).

Ustawodawca przyznaje prawo własności także wobec innych „obcych organów władzy i administracji państwowej i innych organów, jednostek organizacyjnych i organizacji, związków wyznaniowych, a także okupacyjnych jednostek wojskowych, jeżeli materiały te znajdują się w Rzeczypospolitej Polskiej” (art. 15 ust. 1 pkt 2 u.o.n.z.a.a.). W zależności od interpretacji można to sformułowanie rozumieć zawężająco, tj. dotyczy ono pozostałości aktowej po władzach zaborczych i okupacyjnych lub rozszerzająco, gdy odnosi się do dokumentacji wytworzonej w czasie zaborów lub okupacji niezależnie od tego, kto był wytwórcą tych akt.

Poważniejszy problem znacjonalizowania archiwaliów rodzi sprawa depozytów archiwalnych. Ustawodawca w art. 15 ust. 2 u.o.n.z.a.a. stanowi, że prywatne materiały archiwalne wchodzą w skład państwowego zasobu archiwalnego, „jeżeli materiały te stały się własnością Państwa w wyniku zakupu, darowizny lub w innej drodze”. Do tych archiwów zaliczono archiwa „kościółów i związków wyznaniowych” (art. 15 ust. 2 pkt 2 u.o.n.z.a.a.). Potwierdza to własność państwa nad archiwaliami niezależnie od tego, w jaki sposób weszło ono w stan ich posiadania. O ile transakcja zakupu czy darowizny nie budzą większych wątpliwości, to określenie „w innej drodze” jest bardzo szerokie. Mieści się w nim także zabór, konfiskata, obłożenie aresztem, czy też arbitralne decyzje dyrektora archiwum państwowego o zabezpieczeniu materiałów archiwalnych wchodzących do narodowego zasobu archiwalnego przez przeniesienie ich do tego archiwum w celu przechowania, aż do czasu ustania zagrożenia, jeżeli istnieje uzasadniona obawa ich zniszczenia, uszkodzenia lub utraty, w szczególności przez wywiezienie za granicę bez zezwolenia (art. 12a u.o.n.z.a.a.) [Różański 2014, 23-24].

Struktura organizacyjna państwowego zasobu archiwalnego jest skomplikowana i rozbudowana. Pomimo ustawowych uregulowań, nie jest także zbyt precyzyjna. Najważniejsze miejsce w tej strukturze zajmują archiwa państwowe, które podlegają bezpośrednio Naczelnemu Dyrektorowi Archi-

wów Państwowych. Ich sieć obejmuje teren całego kraju. Oprócz nich, archiwami państwowymi są archiwa wyodrębnione, prowadzone przez takie instytucje, jak Sejm, Senat, Kancelaria Prezydenta, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów lub też instytucje podległe ministrom: spraw wewnętrznych, spraw zagranicznych, obrony narodowej i finansów. Na szczególne wyróżnienie zasługuje Instytut Pamięci Narodowej, który posiada inny status. Jego sieć składa się z centrali oraz 11 oddziałów archiwów rozmieszczonych na terenie kraju. Obok wspomnianych wyżej instytucji archiwalnych istnieją jeszcze archiwa z powierzonym historycznym zasobem archiwalnym. Działają one w takich instytucjach, jak GUS, PAN, Archiwum Nauki PAN i PAU, uczelnie wyższe. Ponadto działalność archiwalną w ramach państwowego zasobu archiwalnego prowadzą także muzea i biblioteki, których organami założycielskimi są podmioty publiczne.

Drugi rodzaj materiałów archiwalnych określony został w ustawie pojęciem „niepaństwowy zasób archiwalny”. Jego pojęcie wprowadziła ustawa [Robótka 2002, 73], choć nie zawiera definicji tego pojęcia. W celu ustalenia jego pojęcia trzeba sięgnąć do definiowania *a contrario* w nawiązaniu do państwowego zasobu archiwalnego. Niepaństwowy zasób archiwalny obejmować będzie archiwalia, których właścicielami są podmioty niepubliczne, czyli są one we władaniu różnych uczestników obrotu cywilnoprawnego. Ich cechą wspólną jest to, że znajdują się poza strukturami Skarbu Państwa. Jest nim wszystko to, co nie wchodzi w skład państwowego zasobu archiwalnego [Konstankiewicz i Niewęglowski 2016, 43, 464]. Zasób ten podzielony został na dwa elementy, które mają charakter kwalifikujący – ewidencjonowany i nieewidencjonowany zasób archiwalny (art. 41 u.o.n.z.a.a.).

Ewidencjonowany zasób archiwalny tworzą materiały archiwalne powstałe i powstające w wyniku działalności podmiotów wymienionych w art. 42 u.o.n.z.a.a.: partie polityczne, organizacje polityczne, spółdzielcze i inne organizacje społeczne, kościoły i związki wyznaniowe oraz inne niepaństwowe jednostki organizacyjne. Mogą do nich należeć np. fundacje, stowarzyszenia, organizacje spółdzielcze, prywatne uczelnie, instytucje naukowe, banki, instytucje ubezpieczeniowe, przedsiębiorstwa i korporacje gospodarcze⁴.

Jak wynika z wyżej wymienionych instytucji posiadających ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny, jedną z nich są kościoły i związki

⁴ Raport na temat stanu niepaństwowego zasobu archiwalnego na terenie właściwości archiwum państwowego w Kielcach z 7 grudnia 2012 r., znak 421-1/12, s. 1.

wyznaniowe. Dla potrzeb niniejszego artykułu, należy dokonać rozważań związanych z ustawowym rozumieniem pojęcia kościoły i związki wyznaniowe i określić, jakie archiwa i materiały archiwalne mające historyczne znaczenie wytwarzane są przez te kościoły i związki wyznaniowe, które należą do wskazanego wyżej ewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego.

2. KOŚCIOŁY I ZWIĄZKI WYZNANIOWE

Zamieszczone w art. 42 pkt 3 u.o.n.z.a.a. pojęcie „kościóły i związki wyznaniowe” nie jest poprawne w obecnej sytuacji prawnej. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁵ jednoznacznie wprowadza pojęcie „kościółów i innych związków wyznaniowych”. Posługuje się nim także ustrojodawca w art. 25 Konstytucji Rzeczypospolitej⁶. Wśród związków wyznaniowych tradycyjnie wyróżnia się kościoły i nazwa ta stosowana jest zazwyczaj przez ten związek wyznaniowy, który opiera się na doktrynie chrześcijańskiej, a pojęcie „związek wyznaniowy” ma charakter szerszy i dotyczy tych grup religijnych, które mają uregulowany stosunek z państwem i zostały wpisane do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych prowadzonych przez ministra właściwego do spraw wyznań religijnych (obecnie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji) [Mezglewski, Misztal i Stanisław 2011, 4].

3. ARCHIWA KOŚCIELNE

Pojęcie archiwum nie posiada swojej definicji legalnej w polskim ustawodawstwie. Należy zatem przyjąć w sposób dorozumiany, że ustawodawca przyjmuje definicję stosowaną w archiwistyce, czyli ma na myśli swoistego rodzaju triadę wynikającą z teorii archiwalnej: kancelarię – registraturę (archiwum zakładowe) – archiwum.

Polski słownik archiwalny podaje 4 rozumienia tego pojęcia: 1) instytucja o charakterze urzędu administracyjnego, urzędu wiary publicznej oraz

⁵ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, Dz. U. z 2017 r., poz. 1153.

⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

placówki naukowej powołana do kształtowania, zabezpieczania, gromadzenia, opracowywania oraz trwałego przechowywania i udostępniania materiałów archiwalnych, uprawniona do wydawania z nich uwierzytelnionych odpisów, wypisów, wyciągów i kopii, a także do publikowania źródeł i pomocy archiwalnych oraz prowadzenia badań w dziedzinie archiwistyki; 2) komórka organizacyjna instytucji powołana do przejmowania, przechowywania, porządkowania i zabezpieczania materiałów archiwalnych tej instytucji; 3) gmach lub lokal stanowiący pomieszczenie archiwum; 4) zespół, grupa zespołów lub zbiór archiwalny powstały na skutek działalności urzędu, instytucji, organizacji, a zwłaszcza rodu, rodziny lub osoby fizycznej [Maciejewska 1974, 19-20]. W relacji do archiwów kościelnych będą miały zastosowanie przede wszystkim dwa pierwsze znaczenia tego słowa, czyli, że jest to instytucja lub komórka organizacyjna powołana do wykonywania określonych zadań wobec materiałów archiwalnych. Określenia przymiotnikowe „kościelne” związane będzie z prawem własności tych materiałów.

Kościół i związki wyznaniowe działające legalnie w państwie przechowują wytworzone przez siebie materiały archiwalne w archiwach kościelnych osób prawnych, czyli w instytucjach, które je wytworzyły. Ustawodawca wskazuje jedynie podmiotowo, że kościoły i inne związki wyznaniowe prowadzą archiwa. Nie zajmuje się typologią, strukturą organizacyjną i hierarchią podporządkowania archiwów poszczególnych kościołów i innych związków wyznaniowych pozostawiając te kwestie do uregulowania w prawie wewnętrznym. Podobne rozwiązania znajdują się w ustawodawstwie wyznaniowym dotyczącym relacji pomiędzy państwem a poszczególnymi kościołami i innymi związkami wyznaniowymi. Wskazane tam zostały pola działalności związków wyznaniowych i współpracy z organami państwa. Do nich należą także działania dotyczące prowadzenia archiwów kościelnych poszczególnych związków wyznaniowych.

Regulacje prawne w umowach pomiędzy państwem a kościołem lub związkiem wyznaniowym zawarte współcześnie posiadają podobne uregulowania. Prawie wszystkie mają uprawnienia ustawowe do posiadania archiwów, konserwacji i udostępniania materiałów archiwalnych. Jedyną ustawą, która nie zawiera takich unormowań jest ustawa z Kościołem Ewangelicko-Augsburskim⁷. Wzorem ich zastosowania jest pierwsza z ustaw regulująca relacje pomiędzy państwem a Kościołem katolickim

⁷ Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 43.

w Rzeczypospolitej zawarta 17 maja 1989 r.⁸ Ustawodawca określa problematykę dotyczącą archiwów kościelnych w art. 50 ust. 1, zgodnie z którym: „Kościelne osoby prawne mają prawo zakładania i posiadania archiwów i muzeów”. To sformułowanie zostało powtórzone w innych ustawach bilateralnych z kościołami, które mają ustawowo uregulowaną relację z państwem. Tożsamy z nim zapis znajduje się w ustawie z Polskim Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym (art. 37 ust. 1)⁹, z Kościołem Polskokatolickim w Rzeczypospolitej (art. 24)¹⁰, z Kościołem Zielonoświątkowym w Rzeczypospolitej (art. 26)¹¹, z Kościołem Katolickim Mariawitów (art. 21)¹², z Kościołem Starokatolickim Mariawitów (art. 23)¹³. Ustawodawca w poszczególnych ustawach używał dwojakiego sformułowania na określenie kościelnych osób prawnych – „kościelne osoby prawne” i „osoby prawne Kościoła”. Obydwa te określenia w swoim zakresie dotyczą tych samych podmiotów, które posiadają kościelną osobowość prawną.

Ustawodawca przyjął, że Kościół katolicki, a później także inne kościoły, prowadził i prowadzi działalność kulturalną i w toku jej działania wytworzył materiały, które są ważne dla kultury i tożsamości Państwa polskiego. Dlatego pozwala kościelnym osobom prawnym na posiadanie, zakładanie i prowadzenie archiwów, co w konsekwencji prowadzi do tego, że może on posiadać materiały archiwalne [Rakoczy 2008, 310].

4. ZADANIA WŁAŚCICIELA MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH, KTÓRE NALEŻĄ DO NIEPAŃSTWOWEGO EWIDENCJONOWANEGO ZASOBU ARCHIWALNEGO

Ustawodawca nakłada na właściciela materiałów archiwalnych ograniczenia dotyczące prawa własności. Kościelna osoba prawna ma obowiązek

⁸ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2013 r., poz. 1169 z późn. zm.

⁹ Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Dz. U. z 2014 r., poz. 1726.

¹⁰ Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1599.

¹¹ Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 13.

¹² Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 44.

¹³ Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 14.

przechowywać materiały archiwalne w sposób należyty. Obejmuje to wszystkie czynności związane z ich ochroną przed uszkodzeniem, zniszczeniem bądź utratą oraz koniecznej konserwacji tych materiałów, czyli zabezpieczenia ich przed postępującą destrukcją, aby możliwe było ich wykorzystywanie w przyszłości (art. 12 u.o.n.z.a.a.). Ustawodawca nie precyzuje, jakie to mają być czynności. Wskazuje jedynie, jaki ma być ich efekt. W przypadku niezastosowania się do tych wytycznych, dyrektor właściwego archiwum państwowego może wydać decyzję o zabezpieczeniu materiałów archiwalnych wchodzących do narodowego zasobu archiwalnego przez przeniesienie ich do tego archiwum w celu przechowania, aż do czasu ustania zagrożenia, jeżeli istnieje uzasadniona obawa ich zniszczenia, uszkodzenia lub utraty, w szczególności przez wywiezienie za granicę bez zezwolenia (art. 12a u.o.n.z.a.a.)¹⁴.

Zakaz wywozu materiałów archiwalnych stanowiących narodowy zasób archiwalny za granicę określony został w art. 14 u.o.n.z.a.a. Ustawodawca nie określił, o jaką granicę chodzi. Przyjąć należy, że przepis ten dotyczy wywiezienia materiałów archiwalnych poza granice terytorialne państwa [Konstankiewicz i Niewęglowski 2016, 166]. Z obostrzenia tego może na mocy aktu administracyjnego zwolnić Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych (art. 21 u.o.n.z.a.a.) i pozwolić na czasowy wywóz archiwaliów. Ma on także obowiązek ewidencjonować materiały archiwalne. Mogą one być ujęte w rejestrze państwowym, albo na wniosek właściciela, albo na mocy decyzji, nawet arbitralnej, dyrektora archiwum państwowego. Materiały te mają być udostępniane, a do kompetencji właściciela należy tylko określenie zasad i trybu wykonania tej czynności (art. 45 pkt 2 u.o.n.z.a.a.).

Największym ograniczeniem własności materiałów archiwalnych jest niemożność ich zbycia (art. 8 u.o.n.z.a.a.) oraz zakaz obrotu nimi (art. 43 pkt 1 u.o.n.z.a.a.). Samo pojęcie „zbycie” ma szerszy zakres niż sprzedaż i oznacza także odstąpienie, podarowanie, zamianę czy rezygnację. Natomiast zakaz obrotu nimi oznacza, że należą one do kategorii *res extra commercium*, czyli podlegają ochronie silniejszej niż materiały archiwalne wchodzące w skład państwowego zasobu archiwalnego [Kowalski 2006, 7]. Należy jednocześnie zauważyć, że zawarty w nim jest zakaz przeniesienia własności, a nie rzeczy. Oznacza to, przynajmniej od strony językowej,

¹⁴ Postanowienie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 19 maja 2014 r., sygn. akt II SA/Wa 1893/13. Postanowienie dotyczy decyzji o zabezpieczeniu materiałów archiwalnych i przeniesieniu ich do archiwum państwowego.

uczynienie materiału archiwalnego przedmiotem obrotu, jeśli nie jest on połączony z przeniesieniem praw własności, np. użyczenie w celu zorganizowania wystawy. Artykuł ten należy interpretować funkcjonalnie i rozszerzająco. Materiały archiwalne, zgodnie z art. 15 ust. 2 u.o.n.z.a.a., może przejąć od dotychczasowego zarządcy jedynie Skarb Państwa, a to urzeczywistnia postulat szczególnej ochrony tych materiałów archiwalnych i ogranicza jego obrót [Konstankiewicz i Niewęglowski 2016, 135, 479].

Przejście materiałów archiwalnych na rzecz Skarbu Państwa może nastąpić na dwa sposoby: na mocy samego prawa wskutek likwidacji zarządcy materiałów archiwalnych lub przed likwidacją na mocy decyzji zarządcy materiałów archiwalnych. Obydwa te przypadki wymagają analizy w odniesieniu do archiwów kościelnych.

Pierwszy z nich związany jest z zaprzestaniem działalności jednostki organizacyjnej zarządzającej materiałami archiwalnymi (art. 44 ust. 1 u.o.n.z.a.a.). Chodzi o trwałe zaprzestanie działalności, które związane jest z utratą podmiotowości prawnej. W przypadkach typowych będzie to wykreślenie jednostki organizacyjnej z właściwego rejestru np. Krajowego Rejestru Sądowego. W sytuacjach odnoszących się do jednostek organizacyjnych kościołów i innych związków wyznaniowych ważne będzie także wewnętrzne prawo, które powinno stanowić, jaka ma być procedura przekazywania materiałów archiwalnych z jednostek kościelnych, które zaprzestały swojej działalności. Takie działanie nie jest sprzeczne z art. 44 ust. 1 u.o.n.z.a.a., gdyż ustawodawca w art. 42 pkt 3 u.o.n.z.a.a. stanowi, że dotyczy to kościołów i związków wyznaniowych, a kościelne osoby prawne stanowią niejako ich część, pomimo tego, iż posiadają odrębną i samodzielną osobowość prawną.

Drugi przypadek zawarty jest w art. 44 u.o.n.z.a.a. i zawiera decyzję „właściwych organów niepaństwowych jednostek organizacyjnych” o przekazaniu materiałów na rzecz państwa. Ten przepis nie jest jasno sformułowany i odnosi się do sytuacji, w której niepaństwowy podmiot przekazuje materiały archiwalne do państwowego zasobu w momencie, gdy sprawnie działa, a Skarb Państwa, zgodnie z intencją ustawodawcy, te materiały przyjmuje. W przypadku kościelnych osób prawnych jest to możliwe za zgodą odpowiednich władz wewnętrznych kościołów lub innych związków wyznaniowych. Należy jednak uwzględnić strukturę hierarchicznego podporządkowania poszczególnych kościelnych osób prawnych.

WNIOSKI

1) Materiały archiwalne przechowywane w archiwach kościelnych należą do ewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego, który jest częścią narodowego zasobu archiwalnego. Definicje te są nieostre i potrzebują doprecyzowania;

2) Ustawa o *narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* nie posiada definicji legalnej archiwum, nie definiuje też pojęcia archiwum kościelne;

3) Istnieją różne rozumienia pojęcia archiwum kościoła. Wynikają one z prawa wewnętrznego kościołów i innych związków wyznaniowych. Nie precyzują ich także ustawy indywidualne pomiędzy państwem a poszczególnymi związkami wyznaniowymi;

4) Ustawodawca nakłada na instytucje wytwarzające i posiadające materiały archiwalne ograniczenia dotyczące prawa własności i sposobu postępowania z nimi. Zobowiązuje także do ich udostępniania i uniemożliwia ich wywiezienie za granicę;

5) Wszystkie te ograniczenia wskazują na władcze działanie państwa nad znajdującymi się na jego terenie materiałami archiwalnymi.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Dz. U. z 2014 r., poz. 1726.

Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 43.

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, Dz. U. z 2016 r., poz. 1506 z późn. zm.

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, Dz. U. z 2017 r., poz. 1153.

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2013 r., poz. 1169 z późn. zm.

Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 44.

Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 14.

Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 13.

Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1599.

Orzecznictwo

Postanowienie Wojewódzkiego Sadu Administracyjnego w Warszawie z dnia 19 maja 2014 r., sygn. akt II SA/Wa 1893/13.

Literatura

- Grygier, Tadeusz. 1990. „Problemy regulacji prawnej archiwistyki.” *Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne* 59:5-153.
- Konstankiewicz, Marek, i Adrian Niewęglowski. 2016. *Narodowy zasób archiwalny i archiwa. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Kowalski, Wojciech. 2006. „Nabycie dzieła sztuki od osoby nieuprawnionej.” *Państwo i Prawo* 7:5-21.
- Maciejewska, Wanda, red. 1974. *Polski Słownik Archiwalny*. Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.
- Mezglewski, Artur, Henryk Misztal, i Piotr Stanisław. 2011. *Prawo wyznaniowe*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Rakoczy, Bartosz. 2008. *Ustawa o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Raport na temat stanu niepaństwowego zasobu archiwalnego na terenie właściwości archiwum państwowego w Kielcach z 7 grudnia 2012 r., znak 421-1/12.
- Robótka, Halina. 2002. *Wprowadzenie do archiwistyki*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Różański, Mieczysław. 2014. „Archiwa kościelne w prawie polskim.” W *Archiwa kościelne w służbie społeczeństwu*, red. Mieczysław Różański, 21-30. Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie.

Status materiałów archiwalnych przechowywanych w historycznych archiwach kościelnych

Streszczenie

Status narodowego zasobu archiwalnego dzieli się na państwowy i niepaństwowy. Materiały archiwalne wytworzone przez kościoły i związki wyznaniowe należą do niepaństwowego ewidencjonowanego zasobu archiwalnego. Ustawodawca nakłada na właścicieli materiałów archiwalnych ograniczenia. Mają je ewidencjonować, chronić przed uszkodzeniem, zniszczeniem, utratą i poddawać koniecznej konserwacji oraz udostępniać badaczom. Ustawodawca zakazuje ich wywozu oraz obrotu i zbycia na rzecz innych podmiotów, z wyjątkiem Skarbu Państwa.

Słowa kluczowe: Kościół; związek wyznaniowy; archiwum; państwo

**Status of the Archival Material
Stored in the Historical Archives of the Church**

S u m m a r y

The status of the national archival resource is divided into a state and non-state. The archival materials produced by the churches and religious associations belong to the non-state registered archives. The legislator imposes restrictions on the owners of the archival materials. The archival materials must be listed, protected from damage, destruction, loss and given the necessary maintenance as well as made them available for the researchers. The legislator prohibits their export, trade and sale to the other entities except the State Treasury.

Key words: Church; religious association; archive; state

Information about Author: REV. MIECZYSLAW RÓŻAŃSKI, HAB. J.C.D., University Professor – Department of Human Rights and European Law, Faculty of Law and Administration at the University of Warmia and Mazury in Olsztyn; ul. Warszawska 98, 10-702 Olsztyn, Poland; e-mail: mieczyslaw.rozanski@uwm.edu.pl